

O`ZBEK AN`ANAVIY QO`SHIQLARINING TARBIYAVIY VA TIBBIY TA`SIRI

Farg`ona davlat universiteti
magistri Sardorbek Abdullaev

Annotatsiya: *maqolada o`zbek an`anaviy qo`shiqlarining inson ruhiyatiga ta`siri va tarbiyaviy ahamiyati borasida so`z boradi.*

Kalit so`zlar: *g`azal, kuy, she`r, yor – yor.*

An`anaviy qo`shiqlarimiz xalqona bo`lganligi uchun g`azaldagi ma`no, kuy va musiqa bilan mutanosib holda birlashib, aniq bir uslubli quloqqa eshitilishi, eshituvchining ta`sirchanlik qobiliyatini kamol toptiradi va ta`sir etish faoliyatiga moyil qiladi. Bu xususida quyidagi yo`nalishlarga e`tiborni qaratish zarur bo`ladi.

1.G`azal matni va mazmuniga e`tibor berish, g`azal mazmuniga tushungan holda eshitish ko`nikmalarini xosil qilish.

2.Kuy va musiqa ijrosini, ulardagi uyg`unlikni seza bilgan holda eshitish ko`nikmasini hosil qilish.

3.G`azal, she`r va kuy musiqaning vobastaligida umumlashgan ijro ko`nikmasi orqali eshitish imkoniyatiga ega bo`lish.

An`anaviy qo`shiq ijrochiligida tez ta`sir etish xususiyatiga ega ijrochilik janrlari ko`plab ijrolarni o`z ichiga oladi. Ulug` alloma Abu Ali Ibn Sino o`zining “Tib qonunlari” asarining I kitobida shunday yozadi: “Bolaning mijozini kuchaytirmoq uchun unga ikki narsani qo`llamoq kerak. Biri bolani sekin – asta tebratish, ikkinchisi, uni uxlatish uchun odat bo`lib qolgan musiqa va ashulalar. Shu ikkisini qabul qilish miqdoriga qarab, bolaning tanasi bilan tarbiyaga va ruhi bilan musiqaga bo`lgan iste`dodi xosil qilinadi”¹. Ulug` bobokalonimizning bu so`zlari bola tarbiyasida musiqaning naqadar katta ahamiyatga ega ekanligini isbotlaydi.

Ulug` mutaffakkir Sa`diy Sheroziy kuy va qo`shiqni “Ruh ozug`i” deb atagan ekan. Shuning uchun ham kishi yaxshi bir kuy yohud qo`shiq

¹ Abu Ali Ibn Sino. “Tib qonunlari”. T. 1994. 96-b

tinglaganida jaxolatdan yiroqlashadi, qalbini yaxshilik tugʻyonlari qamrab oladi. Muhabbat, sadoqat, insoniylik, goʻzallik kabi yuksak darajadagi insoniy xis – tuygʻularni qalban xis qiladi. Musiqa shunday ajoyib sanʼatki, uning uchun hech qanday til toʻsigʻi yoʻq, tarjimonga muhtoj emas.

Ulugʻ mashoyiqlardan Jaloliddin Rumi ham oʻzining “Masnaviy” asarini rubob, nay, doira joʻrligida ijro etib, shogirdlariga yozdirganligi haqida maʼlumotlar mavjud. Shu qadar ardoqli, quvonchu qaygʻularga hamisha hamdardu hamroh boʻlishi bu sirli, maftunkor musiqiy ohanglar hamma davrlarda barchaga maʼnaviy ozuqa, madad boʻlib kelgan.

Islom dini mafkurasida baʼzi mazhablarda musiqa eshitish shariat boʻyicha gunoh deb sanaladi. Ammo Hadisi sharifda bunga boshqacha nazar tashlanadi. Quyida musiqashunos olimimiz Isxoq Rajabovning “Maqomlar masalasiga doir” kitobidan misol keltiramiz:

“Qodiriya” deb atalgan Soʻfiylar mazhabining yirik vakillaridan hisoblanmish Abdulhaq Dexlaviy (XVI asr) oʻzining “Taqqiqus simo” (“Eshitish masalasi tadqiqoti”) asarida shayxlar va soʻfiylarning musiqayu ashʻor eshitishlariga oid fikrlarini aks ettiradi. Dehlaviy turli musulmon mazhablarining yirik vakili (Junayd Bagʻdodiy, Muhammad al – Gʻazzoliy, Abdulla Axror, Yusuf Xamadoniy va boshqalar) asarlariga va “Hadis”ga suyanib musiqa eshitish masalasini tadqiqot etadi².

Shundan koʻrinadiki musiqaning yoqimli sasi, uning taʼsirchan kuchi ulugʻ islom mashoyiqlarini ham befarq qoldirmagan.

Oʻzbek xalqining taʼsirchan anʼanaviy folklor qoʻshiqlaridan biri yor – yorlardir. “Yor – yor”lar nikoh toʻylarining ikkinchi bosqichi – qiz uzatish kechasi aytiladigan qoʻshiqlardan biri hisoblanadi. “Yor-yor” lar nafaqat oʻzbeklarda, balki qirgʻiz, qozoq, qoraqalpoq kabi turkiy xalqlarda ham keng tarqalgan. Tojik xalqining ham sevimli aytishuvidir.

“Yor – yor” ijrosi har qanday odamga tez taʼsir qiladi va yurakning tubiga etib boradi. Chunki yoshlarning eng baxtli kuniga bagʻishlangan bu

² Isxoq Rajabov. “Maqomlar masalasiga doir”. T. 1963. 58-b

qo‘shiq ijrosi insondagi xissiyotni, yoshlarga, farzandlarga bo‘lgan mehrni, qiz bolaning o‘z davridan kelinlik davriga o‘tayotganligini ifodalovchi his – tuyg‘uni junbushga keltiradi va yurakni larzaga soladi³.

An‘anaviy qo‘shiqlarimizning ta‘sirchanlik xususiyatlarini taxlil qiladigan bo‘lsak, asrlar bo‘yi xalqimizning by ulkan merosiga aylangan maqom ijrochiligining insonlarga ta‘sirini aytmadan ilojimiz yo‘q. Maqom ijrochiligi o‘zining musiqa va ashula qismlari bilan ijro etiladi. “Shashmaqom” ning Nasr qismi ijrolari mumtoz she‘riyatimiz durdonalaridan, ma‘nodor g‘azallardan tarkib topgan musiqiy uyg‘unlikdagi ashulalar bo‘lganligi uchun, g‘azal ma‘nosi musiqiy ijro bilan birlashib go‘zal bir ijroni tashkil qiladi. Hofizlar tomonidan yuqori saviyada ijro etilgan bu ashulalar insonlarda ichki tuyg‘uni, ota – bobolarimizning ma‘naviy merosiga bo‘lgan hurmatini, ulkan tarix zarvaraqlarining inson organizmiga ta‘sirini qadimdan tibbiyot ilmi ham, hozirgi zamonaviy tibbiyot ham e‘tirof etadi. Chunki musiqa asab xastaliklarini davolashda ijodiy ta‘sir etishini hozirgi zamon tibbiyoti ham isbotlab bergan.

Roviylarning naql qilishlaricha, ulug‘ alloma Muxammad al – Xorazmiy Xalifa Ma‘mun taklifi bilan Bag‘dod shahriga kelgach, shaharning taniqli olimu fuzalolari uni imtihon qilibdilar:

- Tibbiyotda davolashning uch turi bordur. Sizga alarning qaysi turi ko‘proq xush keladi?

- Bizda davolashning uch emas, to‘rt turi mavjud.

“Biri so‘z, dori biri, keskir pichoqdir bittasi.

Dog‘i Xiva mulkida mashhur erur sozning sasi”.

Menga ana shu to‘rtinchisi, ya‘nikim, soz bilan davolash usuli ko‘proq yoqadi, – deb javob bergan ekan. Shundan ko‘rinadiki, xulosa qilib aytganimizda, maqom kuylari, musiqa ohanglari bilan bemorlarni davolash

³ S. Mannopov. “Navobaxsh ohanglar”. T, 2018. 85-b.

tarzi qadimdan mashhur ekan. Buni turli zamon allomalari ham o‘z asarlarida e’tirof etganlar.

Hozirgi zamon tibbiyotida bu usul, ayniqsa, Yevropada juda rivojlanganligini aytish mumkin. Hech kimga sir emas, hozirgi davrda zamondoshlarimizda tashqi ta’sir natijasida ko‘proq Yevropa va Sharq estrada musiqasiga va qo‘shiqlariga moyillik ezilmoqda. Bu tushunarli hol, albatta. Chunki bu musiqalarning targ‘iboti juda keng qamrovli bo‘lib, hammasi iqtisodiy o‘lcham va san’at biznesi bilan bog‘liq. Bizning Respublikamizda ham televideniya, radio va boshqa ommaviy axborot vositalari bu san’at yo‘nalishiga sezilarli ta’sir o‘tkazmoqda. Natijada, ayniqsa, yoshlarda unga ergashish, taqlib qilib raqsga tushish, so‘zlarni tushunib-tushunmay qo‘shiq aytish singari ko‘rinishlar kuzatilmoqda. Natijada, hayotga ham yengil – yelpi ko‘z bilan qarash, uning qadriga yetmaslik hollari ham sezilmoqda.

Bu borada milliy musiqamizga, an’anaviy qo‘shiqlarimizga suyanib, uning ta’sirchanlik xususiyatlarini saqlagan holda xalqimiz ongiga yetkazish muhimdir. Buning uchun milliy musiqamiz va an’anaviy qo‘shiqlardan tuzilgan konsert dasturlarini televideniya va radio orqali tez – tez aniq vaqtlarda xalqqa yetkazish zarur. Axborot vositalari orqali ham targ‘ib qilish o‘rinlidir. Bu borada mutassaddi tashkilotlar aniq dasturlar asosida ishlarini yo‘lga qo‘ymoqliklari taqazo qilinadi. Milliy musiqamizning ta’sirchanlik xususiyatlarini ilmiy-metodologik yo‘l bilan musiqashunos olimlarning fikrlari asosida olib borilsa, maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. T. S. Vizgo, I. N. Karelova, F. M. Karamatov., Istoriya uzbekskoy sovetskoy muziki. T.-1973
2. A. Qambarov. Dinshunoslik. T.-2020
3. I. Rajabov. Maqomlar masalasiga doir. T.-1963
4. ¹Abu Ali Ibn Sino. “Tib qonunlari”. T. 1994. 96-b
5. S. Mannopov. Navobahsh ohanglar. T. 2018 y